

Rapport
Maj 2011

Alla barn har rätt till en trygg uppväxt

Stärkta rättigheter för omhändertagna barn



Innehåll

Sammanfattning av Folkpartiets förslag	3
Många barn i samhällets vård	4
Många omhändertagna barn får problem	5
Dåliga resultat trots stora resurser	5
Brister i den sociala barnvården	6
Viktiga åtgärder har vidtagits av Alliansregeringen	6
Den sociala barnvården fortfarande ett eftersatt område	6
De placerade barnen och skolan	8
Skarp kritik från Skolinspektionen mot undervisning vid HVB	8
Goda exempel som lyfter placerade barns skolresultat	9
De placerade barnens hälsa	9
Folkpartiets förslag	10
Referenser	14

Sammanfattning av Folkpartiets förslag

En rad rapporter från forskare, myndigheter och utredningar har under senare år visat på allvarliga brister i den sociala barn- och ungdomsvården. Alliansregeringen har vidtagit flera viktiga åtgärder för att stärka den sociala barnvården, men mer återstår att göra.

Folkpartiets uppfattning är att ytterligare åtgärder behöver vidtas för att placerade barn och ungdomar ska få sina rättigheter tillgodosedda. Vi vill införa följande förslag:

- **Auktorisation för att driva HVB (hem för vård eller boende) för barn och unga.** Vi vill skärpa kraven på kvalitet och resultat i institutionsvården för barn och unga. Socialstyrelsen bör få i uppdrag att fastställa tydliga kvalitetskrav som den som vill driva ett HVB måste kunna visa att verksamheten uppfyller. Verksamheten ska följas upp noggrannare och auktorisationen ska kunna dras in. Krav på auktorisation ska ställas på alla HVB, även de som i dag verkar med tillstånd från Socialstyrelsen.

Exempel på krav som kan ställas för auktorisation är att såväl föreståndare som personal vid HVB ska ha adekvat utbildning, att den som leder verksamheten har kunskap om barnets rättigheter och dokumenterad erfarenhet av att möta barn i utsatta situationer, rutiner för att följa upp och redovisa behandlingsresultat samt rutiner för att säkerställa att barnets rätt till utbildning och hälsa garanteras och rapportera hur detta sker.

- **Reglera i skollagen om en studieplan för varje placerat barn.** Utbildningsrelaterade frågor tenderar att hamna i bakgrunden när ett barn placeras i familjehem eller HVB. Många placerade barn får inte sin rätt till utbildning tillgodosedd. Samtidigt visar forskningen att lyckade skolresultat är den faktor som har störst betydelse för barnets framtidsutsikter. Vi föreslår att hemkommunen ska vara skyldig att upprätta en studieplan för varje placerat barns skolgång och undervisning.
- **Reglera i hälso- och sjukvårdslagen om en hälsoplan för varje placerat barn.** Många barn som placeras i samhällsvård har inte fått sin rätt till hälsa tillgodosedd. De har missats i barnavårdscentralens hälsokontroller och uteblir från hälsobesöken hos elevhälsan. Samtidigt har många av barnen behov av kontakt med barn- och ungdomspsykiatri. Vi föreslår att hälso- och sjukvården ska vara skyldiga att upprätta en hälsoplan i samband med placeringen av ett barn, för att säkerställa att barnets hälsa följs.

Dessutom föreslår Folkpartiet följande:

- Varje placerat barn ska ha en egen socialsekreterare som besöker barnet minst fyra gånger per år.
- Socialnämndens ansvar att agera mot missförhållanden i den sociala barnvården bör förtydligas i socialtjänstlagen.
- Tydliggör placerade barns grundläggande fri- och rättigheter i lagstiftningen.
- Förtydliga bestämmelserna om skolplikten i skollagen för placerade barn.
- Förtydliga socialtjänstlagen om socialnämndens samordningsansvar med skol- och sjukvårdshuvudmännen inför placeringen av ett barn.
- Ge Skolinspektionen och Socialstyrelsen i uppdrag att göra tillsyn över hur utbildning och hälsovård för placerade barn tillgodoses.

Många barn i samhällets vård

De barn och ungdomar som placeras i samhällets vård tillhör de allra mest utsatta. Många av dem har föräldrar som av olika skäl inte har förmått att ta sitt föräldraansvar och ge barnet den omsorg och trygghet som varje barn har rätt till. Bland de placerade barnen och ungdomarna finns också ungdomar som har fått egna svåra beteendeproblem, ofta till följd av bristande omsorg, våld och andra problem hemma. Gemensamt för alla dessa barn och ungdomar är att de har ett stort behov av stöd och hjälp.

Den senast tillgängliga statistiken från Socialstyrelsen rör år 2009¹. Den visar att 17 700 barn och ungdomar upp till 18 år någon gång under året var placerade i samhällets vård. Därutöver var 5 700 unga mellan 18-21 år placerade. Tre av fyra av dessa barn och unga var placerade enligt socialtjänstlagen (SoL), d v s med samtycke från barnets föräldrar eller, om barnet är över 15 år, med samtycke från barnet själv. Familjehem var den vanligaste placeringsformen. Drygt sju av tio barn var placerade i familjehem.

	Nyttillkomna ²	Insats någon gång under 2009
Vård enligt SoL	5 500	17 900
Vård enligt LVU	100	6 100
Omedelbart omhändertagande enligt LVU	1 100	2 200
Vård enligt Sol och/eller LVU	6 800	23 400

Källa: Socialstyrelsen (2010) Barn och unga – insatser år 2009

Av de placerade barnen och ungdomarna var en majoritet pojkar. Omkring 55 procent är pojkar och 45 procent är flickor.

Drygt 45 procent av de placerade barnen och ungdomarna är tonåringar. Totalt var 10 700 barn mellan 13-17 år placerade i samhällets vård. Ungefär 7 000 barn upp till 12 år var omhändertagna för samhällsvård.

När det gäller tvångsplaceringar enligt lagen om vård av unga (LVU) omhändertogs hälften av barnen på grund av brister i hemmiljön, 40 procent på grund av barnets eget beteende och i cirka 10 procent av fallen åberopades både brister i hemmiljön och barnets eget beteende. När det gäller de mindre barnen upp till 12 år rör det sig i regel om brister i hemmiljön, medan det bland tonåringarna i högre grad rör sig om den ungas eget beteende.

Längden på barnens placeringar i samhällets vård skiljer sig kraftigt åt mellan frivilliga placeringar och placeringar enligt LVU. Mediantiden för vård enligt socialtjänstlagen var fyra månader, medan den var drygt 16 månader för barn placerade enligt LVU samt nästan 3,5 år för barn som placerats såväl med samtycke enligt SoL som enligt LVU.³

¹ All statistik i avsnittet är hämtad från Socialstyrelsen (2010) Barn och unga – insatser år 2009

² Barn som inte har haft heldygnsinsats under de senaste 5 åren

³ Medianvårdtid innebär att hälften av barnen har kortare vårdperioder än den tiden och hälften har längre vårdtider än så.

Många omhändertagna barn får problem

Många barn och ungdomar, som kanske har levt under kaotiska förhållanden hemma med sina föräldrar, får trygghet och större stabilitet i sina liv när de får möjlighet att bo i ett familjehem eller på ett HVB. En placering i samhällets vård kan i många fall bidra till bättre förutsättningar i livet.

Men forskningen visar barn som varit placerade i familjehem eller på institution löper kraftiga överrisker för en negativ utveckling på en rad områden jämfört med andra barn. Det gäller också de barn som omhändertagits tidigt och varit placerade under lång tid. De har högre risk för självmord, att drabbas av psykisk sjukdom och att hamna i missbruk än andra barn. Risken för att de ska bli lågutbildade som vuxna är högre, liksom risken för kriminalitet. Dessa ungdomar blir också tonårsföräldrar i högre utsträckning än tonåringar i allmänhet.⁴

Särskilt dystra är framtidsutsikterna för ungdomar som placeras i samhällets vård i tonåren. De flesta – två tredjedelar – av alla nya placeringar i familjehem eller på HVB handlar om tonåringar. Registerstudier av hur det har gått för ungdomar som placerats i samhällets vård under tonåren visar på väldigt stora risker för att det ska gå illa i livet. Nedanstående tabell visar en jämförelse mellan pojkar som placerats i tonåren för beteendeproblem och tonårspojkar i allmänhet:

	Tonårspojkar generellt	Placerade pojkar med beteendeproblem
Död vid 25 års ålder	0,5 %	5,5 %
Sjukhusvård vid 20-24 år p g a suicidförsök, psykisk sjukdom eller missbruk	1 %	30 %
Fängelse eller rättspsykiatrisk vård 20-24 år	3 %	44 %
Skyddstillsyn vid 20-24 år	4 %	58 %
Lagförd vid 20-24 år	16 %	75 %
Tonårspappa	0,7 %	8 %
Socialbidrag vid 25 år	6 %	53 %
Max grundskola vid 25 år	10 %	67 %

Källa: Bo Vinnerljung, Socialstyrelsen

Tabellen visar att anmärkningsvärt många av de pojkar som placerats under tonåren på grund av olika beteendeproblem fick en negativ utveckling som unga vuxna. Unga tjejer som placeras under tonåren följer samma mönster, fränsett att de inte i lika hög grad är brottsbelastade⁵. Däremot blir en stor andel av dem tonårsmammor.

Dåliga resultat trots stora resurser

Samhället lägger ansenliga belopp på den sociala barn- och ungdomsvården. Den genomsnittliga dygnskostnaden för en plats på HVB för barn och unga var i november 2009 nästan 4 000 kronor. Dygnskostnaden för en familjehemsplats var i snitt drygt 1 100 kronor.⁶ Den totala kostnaden för institutionsplacering av barn och unga var 2009 nästan 4,7 miljarder kronor, medan familjehemsvården kostade nästan 4,4 miljarder kronor. Sammanlagt betyder det att placeringen av barn och ungdomar i samhällets vård kostade mer än 9 miljarder kronor.⁷

⁴ Socialstyrelsen (2006) *Social rapport 2006*

⁵ ibid

⁶ Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden - Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*

⁷ Socialstyrelsen (2011) *Lägesrapport 2011 Hälso- och sjukvård och socialtjänst*

Brister i den sociala barnvården

Viktiga åtgärder har vidtagits av Alliansregeringen

Sedan Alliansregeringen tillträdde 2006 har regeringen vidtagit en rad åtgärder för att stärka den sociala barn- och ungdomsvården. Några exempel:

- Barnets ställning i den sociala barn- och ungdomsvården stärktes genom ändringar i socialtjänstlagen 2008, med ambitionen att förbättra barns möjligheter att själva komma till tals och bidra till säkrare och mer sammanhållen vård för barnen.
- Tillsynen över socialtjänsten har blivit vassare, förts till Socialstyrelsen och fått ett tydligare barnrättsperspektiv. Tillsynen är ett viktigt verktyg för att kontrollera att lagar och bestämmelser efterlevs. Barn och ungdomar ska ges information om sina rättigheter och vart de kan vända sig om de har kritik på den vård som de får. Minst ett av tillsynsbesöken på HVB ska ske oanmält. Vid dessa tillsynsbesök ska barn och unga själva komma till tals.
- En försöksverksamhet med tillsynsombud för barn som är placerade i familjehem genomförs.
- Ansvaret för tillsyn av Statens institutionsstyrelses (SiS) institutioner har förts till Socialstyrelsen.
- Registerkontroll av personal vid HVB-hem för barn och unga.
- En ny lex Sarah-bestämmelse träder i kraft den 1 juli 2011 som gäller för hela socialtjänsten, inklusive Statens Institutionsstyrelse (SiS). Alla allvarliga missförhållanden ska anmälas till Socialstyrelsen, oavsett om de är avhjälpna eller inte.
- Ett nationellt HVB-register har upprättats hos Socialstyrelsen
- Arbete pågår för att förbättra statistiken och möjligheterna att göra öppna jämförelser på socialtjänstens område. Detta är centralt för att kunna följa upp och jämföra resultat.
- Barnskyddsutredningen, Vanvårdsutredningen och Upprättelseutredningen har lämnat betänkanden med viktiga underlag och förslag för att stärka barns rättigheter i den sociala barnvården. Dessa bereds nu i regeringskansliet.
- Regeringsuppdrag till Barnombudsmannen att inhämta placerade barns åsikter.

Den sociala barnvården fortfarande ett eftersatt område

Forskningsrapporter, tillsynsrapporter och en rad utredningar har under senare år har visat på allvarliga brister i den sociala barn- och ungdomsvården.

Länsstyrelserna gjorde 2006 och 2007 en djukdykning i den sociala barnvården, med det så kallade **Barnuppdraget**. Deras rapport pekade på att barnvårdsutredningarna hade fått bättre kvalitet och att barn kommer till tals i större utsträckning. Samtidigt fanns det också kommuner vars utredningar av barns behov innehöll allvarliga kvalitetsbrister.

Länsstyrelsernas granskning visade att bristerna var stora i socialtjänstens arbete med barn placerade i familjehemsvården. ”En allvarlig brist som uppmärksammas inom familjehemsvården är att socialtjänsten inte tillämpar de lagar och föreskrifter som ska säkra att barn i familjehem följs upp på ett strukturerat sätt.” Utredningar av många familjehem saknades.

När ett barn placeras i familjehem eller på ett HVB ska, enligt lag, en vårdplan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna. Det är till innehållet vårdplanen som föräldrarna, eller barnet själv om han eller hon har fyllt 15 år, ska lämna, eller inte lämna sitt samtycke. Planen ska även ta upp åtgärder och insatser som andra huvudmän än socialtjänsten har ansvar för. Vårdplanen ska beskriva ett tydligt och konkret mål med den vård som socialtjänsten avser att anordna för barnet och peka mot den förändring som placeringen ska leda till. Det kan till exempel handla om

att tillgodose barnets behov av grundläggande omvårdnad, eller att hjälpa en ungdom ur ett begynnande missbruk.⁸

Länsstyrelsernas granskning visade på flera brister i vårdplanerna. Socialtjänsten följde ofta heller inte upp hur det gick för barnet i skolan och hur barnets hälsa utvecklades. Granskningen visade också att socialtjänsten inte besökte det placerade barnet regelbundet och kontinuitet ofta saknades i barnets kontakter med socialsekreterare.⁹

Länsstyrelserna och Socialstyrelsens första **nationella tillsyn av samtliga HVB-hem** för barn och unga visade också på allvarliga brister. Länsstyrelserna bedömde att bara 15 procent av hemmen uppfyllde alla kvalitetskriterier. Vart tredje HVB hade brister av allvarligare karaktär. Många verksamheter behövde förbättra barnens och ungdomarnas säkerhet. Det förekom att barn och ungdomar blev utsatta för både misshandel och sexuella övergrepp av andra ungdomar, men också vuxna på HVB. Ett annat problemområde var barnens delaktighet, som när barnet själv inte får delta i möten som rör hennes eller hans behandling. Ett tredje problemområde var kvaliteten i verksamheten, som brister i dokumentation och att behandlingsinsatser inte utvärderades.¹⁰

Barnskyddsutredningen har lagt en rad förslag för att förbättra kompetensen i den sociala barn- och ungdomsvården samt stärka kvaliteten och säkerheten för barn och unga i samhällets vård. Utredaren föreslår bland annat att varje omhändertaget barn ska ha en egen oberoende socialsekreterare som ska besöka barnet minst fyra gånger per år. Utredningen föreslår även åtgärder som syftar till att förstärka skyddet för familjehemsplacerade barn. I betänkandet, som för närvarande bereds i regeringskansliet, föreslås också att socialnämnden ska vara skyldig att upprätta rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda missförhållanden.¹¹

Vanvårdsutredningen har intervjuat människor som omhändertagits och som barn placerats i fosterhem eller på institution från 1920 till mitten av 1990-talet. Många berättelser förskräcker. Utredningen redovisar en mörk historia om vanvård av barn i modern tid. En slutsats i Vanvårdsutredningens betänkande var att det framför allt är tillämpningen av lagar och regler som brustit och att tillsynen och uppföljningen av de placerade barnens situation har varit otillräcklig.¹²

Upprättelseutredningen pekar på att arbete pågår för att förbättra samhällsvården för barn och unga. Utredningen konstaterar dock att arbetet för ökad säkerhet inte har den omfattning och den långsiktighet som krävs för att man skulle kunna säga att samhället har gjort vad som behövs för att förhindra kränkningar och vanvård. Utredningen genomförde en egen kartläggning till landets kommuner. Den visar på 246 misstänkta fall av övergrepp eller allvarliga försummelse mot placerade barn under 2008 och 2009. Utredningen pekar på att mörkertalet sannolikt är stort. Utredningen konstaterar att det är sällsynt med dokumenterade rutiner i socialtjänsten för att förebygga, upptäcka och åtgärda missförhållanden. Utredningen menar vidare att det förekommer integritetskränkande ordningsregler på HVB som kan ifrågasättas på såväl rättslig som etisk grund.¹³

Barnombudsmannen presenterade nyligen sin årsrapport 2011. Den redovisar en unik studie där drygt hundra barn och ungdomar som är placerade i samhällets vård själva kommer till tals. I studien ger de familjehemsplacerade barnen en relativt ljus bild av sin situation, även om många tycker att socialtjänsten inte bryr sig tillräckligt. De HVB-placerade barnen ger en dystrare bild. De upplever att de sällan får komma till tals, att de möts av starkt negativa förväntningar och strikta regelverk, ofta kopplade till sanktioner. Det skapar misstro och uppgivenhet hos barnen, menar BO,

⁸ Socialstyrelsen (2006) *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*

⁹ Länsstyrelserna (2008) *Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007*

¹⁰ Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2009) *Hem för vård eller boende för barn och unga. Slutrapport från en nationell tillsyn 2006-2008*

¹¹ SOU 2009:68

¹² SOU 2009:99

¹³ SOU 2011:9

och konflikter mellan personal och barn. ”Förhållningssättet till barnen bidrar till missförhållanden och försummelser i den vård och behandling barnen står under... Utan lagligt stöd görs inskränkningar i barnens frihet som innebär att grundläggande mänskliga rättigheter kränks.”¹⁴

De flesta av barnen och ungdomarna som BO mött är också missnöjda med sina kontakter med socialtjänsten. De upplever att de inte blir tagna på allvar, att socialtjänsten sviker löften och att det ofta är svårt att nå socialsekreteraren. ”Jag får söka min två veckor innan jag får tag i honom”, säger en pojke. Barnombudsmannen betonar vikten av att socialtjänsten bygger upp tillit och förtroende i relationen med det placerade barnet. Det kräver närvaro och kontinuitet i relationen.¹⁵

De placerade barnen och skolan

Det finns många allvarliga problem i den sociala barnvården. Ett av de allra viktigaste att åtgärda rör de placerade barnens rätt till utbildning. Forskning visar att barn som växer upp i samhällets vård lämnar grundskolan med mycket lägre betyg än andra barn. Mer än varannan pojke och var tredje flicka som växt upp i ett familjehem hamnar i den allra lägsta betygsgruppen, eller har ofullständiga betyg i årskurs nio i grundskolan.¹⁶

Vi vet också att placerade barn löper hög risk för en ogynnsam utveckling över tid. Bo Vinnerljungs forskning visar att en hög förekomst av ”skolmisslyckande”, i form av ofullständiga eller låga betyg från grundskolan, är den starkaste riskfaktorn för framtida psykosociala problem. Omvänt var frånvaron av skolmisslyckanden den starkaste skyddsfaktorn mot en sådan utveckling.¹⁷

Socialstyrelsen konstaterar dessutom att samhället i efterhand inte kan påverka svåra erfarenheter i det placerade barnets tidiga barndom. Men om barnet ska lyckas eller misslyckas i skolan är något som samhället däremot kan påverka.¹⁸ Genom att ge placerade barn stöd att klara sin skolgång kan vi bidra till att förbättra framtidsutsikterna för barnen.

”Att de här barnen misslyckas i skolan beror inte på att de skulle ha sämre kognitiv förmåga än andra barn. Det handlar om försummelse... att de inte får den undervisning de har rätt till och att man inte ger barnen möjlighet att utnyttja sin potential,” sammanfattar forskaren Bo Vinnerljung i Barnombudsmannens årsrapport 2011.

Skarp kritik från Skolinspektionen mot undervisning vid HVB

De flesta barn som placeras på HVB går i ”vanlig” skola. Men inte alla. Skolinspektionen granskade 2009 samtliga 31 HVB, där det finns ungdomar som får så kallad särskild undervisning. De konstaterar att alla barn, oberoende av sociala förhållanden, har rätt till en likvärdig utbildning av hög kvalitet. Deras granskning visar dock att de placerade barnens rätt till utbildning inskränks. Bara ett av de 31 hemmen bedrev undervisning i alla ämnen och gav eleverna den undervisningstid som de har rätt till. Ofta saknas både utredning och beslut om att eleven behöver särskild undervisning, vilket är allvarligt eftersom det inskränker elevernas utbildning på osäkra grunder. Skolinspektionen konstaterar också att det blir de begränsningar som finns i det aktuella hemmet som avgör vilken utbildning eleven får och inte elevens egna förutsättningar och behov.¹⁹

Skolinspektionen menar att skolhuvudmännen är för passiva när det gäller att säkerställa det placerade barnets rätt till utbildning. Ofta är det socialtjänsten i kommunen och inte skolan som är

¹⁴ Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*

¹⁵ *ibid*

¹⁶ Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010. Kapitel 7: Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*

¹⁷ *ibid*

¹⁸ *ibid*

¹⁹ Skolinspektionen (2010) *Undervisning vid hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*

aktiv. ”Vanligt är att den begränsade undervisningen bara blir en automatisk följd av beslutet om vårdplaceringen utan att skolansvariga i kommunen fattar egna tydliga beslut.”. I samband med placeringen ges inte heller nödvändig information om elevens utbildningsbakgrund, vilket är nödvändigt för att kunna anpassa utbildningen till elevens behov och förutsättningar. Skolinspektionen kritiserar också skolhuvudmännen för att vara passiva ifråga om att följa upp elevens utveckling under placeringen.²⁰

Skolinspektionen skriver bland annat i sina rekommendationer att kommunerna måste säkerställa att det finns rutiner för en väl fungerande samverkan mellan de aktörer i kommunen som ansvarar för elevens behandling och undervisning. De menar också att kommunerna måste ta fram rutiner för att kontrollera att eleverna fullgör sin skolplikt och får sin rätt till utbildning tillgodosedd.

Goda exempel som lyfter placerade barns skolresultat

Det finns framgångsrika exempel på kommuner som arbetat systematiskt för att förbättra skolresultaten för placerade barn. Ett sådant exempel är Helsingborg som drev ett forskningsbaserat projekt med familjehemsplacerade barn.

Barnen testades med psykologiska och skolpsykologiska instrument. Med undersökningen som underlag gavs handledning och stöd till barnet, skolan och familjehemmet. Barnen var normalbegåvade, men tre av fyra barn var rejält underpresterande i skolan. Förklaringen var stora kunskapsluckor. Efter två år testades barnen igen och de allra flesta hade gjort stora framsteg. Projektet gjorde att lärarna fick upp ögonen för att de hade för låga förväntningar på dessa barn och hade undervärderat problemen med barnens stora kunskapsluckor, som gjort att de tidigare inte hade kunnat hänga med i undervisningen. Motsvarande arbetssätt prövas nu också i Norrköping.²¹

De placerade barnens hälsa

Ett annat problem som uppmärksammas allt mer är att placerade barns fysiska hälsa förbises. Detta trots att de ofta har större hälsoproblem än andra barn. Som Barnskyddsutredningen pekade på kan försummad hälso- och sjukvård lägga grunden till bestående hälsoproblem. Barn som växer upp utan tillräckligt föräldrastöd har inte alltid fått tillgång till barnavårdscentralens regelbundna hälsokontroller, vaccinationer eller fått tandvård i tillräcklig utsträckning. Dessa barn kan också ha lidit psykisk skada av att deras föräldrar inte har gett dem den omsorg som de hade behövt. Mot den bakgrunden anser utredningen att det kan finnas behov av en hälsoundersökning i samband med utredning, eller inför en placering. Ungdomar i samhällsvård, men också ibland yngre barn, måste också kunna få tillgång till barn- och ungdomspsykiatrisk behandling om de behöver sådan.²²

Barnombudsmannen refererar i sin årsrapport 2011 till en ny studie i Malmö som visar att såväl socialtjänsten som hälsovården missar de familjehemsplacerade barnens och ungdomarnas hälsa. Omkring 99 procent av alla barn i Sverige nås av barnhälsovårdens förebyggande arbete. Men bland de placerade barnen är det betydligt färre som har fått del av BVCs hela erbjudande. 15 procent av de placerade barnen har inte fått en eller flera av vaccinationerna som ingår i basprogrammet för alla barn. Vart femte barn har inte varit på någon fyraårskontroll. Bara hälften har fått sin syn testad vid fyra års ålder.²³

Enligt barnhälsovårdsöverläkare Marie Köhler, som medverkar i studien, är den främsta anledningen till att barnen inte får samma hälsovård som andra barn att de uteblir från besök som de kallas till. ”Föräldrarna orkar inte, de har så mycket annat i sina liv. Eller också har barnen flyttat till ett familjehem. Ofta flyttar de många gånger och det är lätt att tappa bort dem på vägen.

²⁰ ibid

²¹ Projektet beskrevs bl a i Lärarnas tidning nr 16/2007 ”De är spindlar i familjehemsnätet”.

²² Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68)

²³ Barnombudsmannens årsrapport 2011

Journalerna flaxar runt mellan olika barnavårdscentraler och hinner knappt komma fram innan barnet har flyttat igen.”²⁴

Problemen fortsätter i skolhälsovården. Många av de placerade barnen uteblir från hälsobesöken. Studien visar samtidigt att de placerade barnen hade både mer motoriska störningar och koncentrationssvårigheter, samt många kontakter med barn- och ungdomspsykiatri.

Hans Bäckström, tidigare metodutvecklare i familjehemsvården i Malmö, förklarar i Barnombudsmannens rapport varför socialtjänsten missar att agera när det gäller barnens hälsa. ”... Man har fullt upp med placeringen, med att hitta ett familjehem och rädda barnet från en dålig miljö. När placeringen väl är genomförd finns en tendens att socialtjänsten andas ut...” Hans Bäckström förordar, liksom Barnskyddsutredningen, att de placerade barnen får en ordentlig hälsoundersökning i samband med placeringen, för att se vad som behöver göras för barnets hälsa. I dag finns det ingen som ser helheten.²⁵

Folkpartiets förslag

Inför auktorisation för att driva HVB

Barnombudsmannen förordar att lagstiftningen som styr tillståndsgivningen för HVB ses över. Myndigheten skriver i sin årsrapport att ”tillståndsgivningen måste ses över utifrån ett kvalitetsbegrepp med större tydlighet i vad som är att betrakta som god vård”.²⁶

I dag krävs det tillstånd från Socialstyrelsen för att driva ett HVB för barn och unga. Myndigheten har också tillsynsansvar över HVB-hemmen och kan dra in tillståndet vid missförhållanden.

Det finns många HVB som gör ett gediget behandlingsarbete, följer upp sin verksamhet och har ett starkt engagemang för barn och ungdomar med stora behov av stöd och hjälp. Vi bejakar mångfalden, men anser att vi måste ställa högre krav på kvalitet och resultatuppföljning i institutionsvården.

Folkpartiet menar därför att kraven för att få bedriva HVB-verksamhet måste skärpas. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om hem för vård eller boende, som i sin tur baseras på socialtjänstlagen och socialtjänstförordningen, är för allmänt hållna. Föreskrifterna slår fast att den som förestår verksamheten vid ett HVB ska ha adekvat högskoleutbildning. Inga tydliga krav ställs på övrig personals kompetens.²⁷

När det gäller institutionens behandling är föreskrifterna också luddiga. Socialstyrelsens föreskrifter innehåller ett antal krav som handlar om skyldigheten att redogöra för och beskriva verksamheten. Däremot ställs inga tydliga krav från myndigheten på vårdens innehåll.²⁸

Vi föreslår att ett system med auktorisation införs för att driva HVB. Socialstyrelsen bör få i uppdrag att fastställa tydliga kvalitetskrav som det ankommer på den som vill driva ett HVB att visa att verksamheten uppfyller. Verksamheten ska följas upp noggrannare och auktorisationen ska kunna dras in. Krav på auktorisation ska ställas på alla HVB även de som idag verkar med tillstånd från Socialstyrelsen.

Hur ett system för auktorisation av HVB närmare ska utformas behöver utredas närmare. Vi menar dock att följande krav exempelvis kan ställas:

- Såväl föreståndare som personal vid ett HVB för barn och unga bör ha adekvat utbildning.

²⁴ ibid

²⁵ ibid

²⁶ Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden - Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*.

²⁷ SOSFS 2003:20 (S) Föreskrifter och allmänna råd: Hem för vård och boende

²⁸ ibid

- Den som leder verksamheten ska ha kunskap om barns rättigheter, samt dokumenterad erfarenhet av att möta behov hos barn i utsatta situationer.
- Evidensbaserade behandlingsmetoder ska användas.
- Rutiner för att följa upp och redovisa behandlingsresultat ska finnas.
- Rutiner för att säkerställa att barnets rätt till utbildning garanteras och för att rapportera hur detta sker.
- Rutiner för att säkerställa barnets rätt till hälsovård garanteras och rapportera hur detta sker.

Reglera i skollagen om en studieplan för varje placerat barn

Utbildning och en bra skolgång har en mycket stor betydelse för placerade barn och ungdomar. Samtidigt visar flera rapporter att placerade barns rätt till utbildning inte tillgodoses. Till exempel konstaterar Skolinspektionen i sin granskning att ”när en elev placeras vid ett HVB hamnar utbildningsrelaterade frågor oftast i bakgrunden”²⁹.

Vid placering av ett barn i HVB, på en SIS-institution eller ett familjehem ska socialtjänsten alltid upprätta en vårdplan³⁰. Planen ska även ta upp åtgärder och insatser som andra huvudmän än socialnämnden har ansvar för. Sedan några år tillbaka ska socialnämnden också upprätta en genomförandeplan som konkret beskriver hur insatserna i vårdplanen ska genomföras. Mot bakgrund av att placerade barns rätt till utbildning inte tillgodoses i tillräcklig omfattning ser vi behov av att förtydliga ansvaret när det gäller det placerade barnets skolgång och utbildning.

På liknande sätt som en vårdplan alltid ska upprättas för det placerade barnet bör hemkommunen – tillsammans med rektor på den skola som barnet fortsättningsvis ska gå i – upprätta en studieplan för barnets skolgång och undervisning. En studieplan bör upprättas för alla barn som placeras i familjehem, HVB eller en SIS-institution.

Hur en studieplan för barnet ska utformas behöver utredas närmare. En sådan plan skulle bland annat tydliggöra hemkommunens ansvar att, i samband med en placering av barnet, göra en pedagogisk och skolpsykologisk utredning av barnet. Undersökningen ska fastställa vilka behov barnet har inför sin fortsatta skolgång och planera för de eventuella insatser som barnet behöver för att kunna nå skolans kunskapsmål. En utgångspunkt är tidigare individuella utvecklingsplaner, åtgärdsprogram och eventuella andra utredningar som skolan/skolor gjort.

Men många av barnen har en trasslig bakgrund, med uppbrott och frånvaro från skolan bakom sig. Det är därför nödvändigt att vid en placering noga utreda barnets förutsättningar och behov av stöd från skolan. Det kan också finnas behov av handledning till familjehemsföräldrar eller personal på HVB, för att säkerställa att barnet får det stöd som hon eller han behöver för sin utbildning.

Reglera i hälso- och sjukvårdslagen om en hälsoplan för varje placerat barn

Som Barnskyddsutredningen påpekar ligger det i socialnämndens ansvar för en god vård också ett ansvar att medverka till att barn och ungdomar som är placerade får tillgång till hälso- och sjukvård. Erfarenheterna visar att det ibland är svårt att få sjukvården att medverka till läkarundersökningar i samband med en placering. Ett annat problem tycks vara att barnhälsovården inte alltid får kännedom om att det bor ett placerat barn i deras område och att barnet därför inte kallas till hälsokontroller. Men det finns också kommuner och landsting som har samverkansrutiner som innebär att varje barn får en hälsoundersökning i samband med placeringen för att bedöma behovet av hälsofrämjande insatser eller sjukvård.

²⁹ Skolinspektionen (2010) *Undervisning vid Hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*. Rapport 2010:2

³⁰ Enligt 11 kap. 3 § SoL

I hälso- och sjukvårdslagens inledande bestämmelser 2f § slås fast att hälso- och sjukvården har ett ansvar för att samverka med socialtjänsten kring barn som far illa. Den följs av en relativt ny bestämmelse (2 g §) om att sjukvården särskilt ska beakta ett barns behov av råd, stöd och insatser om barnets förälder har ett missbruk, är allvarligt fysiskt sjuk eller har en psykisk störning. Däremot finns det inte någon bestämmelse som är särskilt inriktad på barn och unga i samhällsvård. Mot bakgrund av de hälsorisker som barn som placeras har utsatts för är det angeläget att tydliggöra hälso- och sjukvårdens särskilda ansvar för barn placerade i samhällsvård.

Vi föreslår en tydligare bestämmelse i hälso- och sjukvårdslagen som slår fast hälso- och sjukvårdens ansvar för att tillgodose det placerade barnets rätt till hälsa. Det bör ske genom att en hälsoplan tas fram för varje placerat barn. Hur en hälsoplan ska utformas bör utredas närmare. Grunden för den bör vara en hälsoundersökning i samband med en placering i familjehem, HVB eller SIS-institution och ett ansvar för hälso- och sjukvården att medverka till att barnets hälsa tillgodoses under placeringen.

Varje placerat barn ska ha en egen socialsekreterare som besöker barnet minst fyra gånger per år

Många barn som far, eller ha farit illa känner stor ensamhet och misstro mot myndigheter. Kontinuitet och täta kontakter är en förutsättning för att kunna bygga upp en förtroendefull relation mellan barnet och socialsekreteraren. Som Upprättelseutredningen påpekar är en bättre uppföljning från socialtjänstens sida av det placerade barnets situation den allra viktigaste åtgärden för att förhindra och i ett tidigt skede upptäcka missförhållanden³¹.

Vi anser att Barnskyddsutredningens förslag om att varje barn ska ha en särskild utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakten med barnet är angeläget att genomföra³². Denna socialsekreterare ska ha en självständig ställning i förhållande till familjehemmet eller institutionen. Det måste också säkerställas att barnet får täta besök av sin socialsekreterare. Det bör ske en gång i kvartalet, eller ännu oftare om barnet önskar och/eller har behov av det.

Förtydliga socialnämndens ansvar att agera mot missförhållanden

Såväl Upprättelseutredningen som Barnombudsmannen har pekat på att många socialnämnder inte har några riktlinjer eller rutiner för hur socialförvaltningen ska förebygga missförhållanden, eller hur de ska agera om de upptäcker missförhållanden på till exempel ett HVB. Det saknas också systematiska analyser av fel och brister, vilket gör att enskilda händelser som uppdragas behandlas som enstaka ”olycksfall i arbetet” istället för en möjlighet till lärande i organisationen³³.

Berättelserna om vanvård, kränkningar och försummelse i Vanvårdsutredningens intervjuer från social barnavård förskräcker. Det är vårt ansvar att se till att historien inte upprepar sig. Säkerhetstänkandet i den sociala barnavården måste förstärkas. Vi delar därför Barnskydds- och Upprättelseutredningens uppfattning att det av socialtjänstlagen ska framgå att socialnämnden har ansvar för att upprätta rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden inom den sociala barn- och ungdomsvården.

³¹ SOU 2011:9

³² SOU 2009:68

³³ SOU 2011:9

Förtydliga placerade barns grundläggande fri- och rättigheter i lagstiftningen

Upprättelseutredningen och Barnombudsmannen pekar på behovet av att se över den lagstiftning som reglerar placeringen av barn och ungdomar i samhällets vård (SoL, LVU och LSU), så att den tydligare utgår från ett rättighetsperspektiv. Barns och ungas rättsskydd är, enligt utredningen, tillgodosett fram till beslut eller dom om placeringen. Däremot är rättsskyddet svagt under själva genomförandet av samhällsvården.

Det är därför viktigt att i lagstiftningen tydliggöra placerade barns och ungdomars grundläggande rättigheter, såsom rätt till kontakt och umgänge med sina föräldrar och syskon, utbildning, hälsa, god omvårdnad och fritidsaktiviteter. Det bör också framgå av lagen vilka krav barnen kan ställa på att få information om sina rättigheter, vårdens innehåll och uppföljning samt hur de kan anmäla missförhållanden.

Förtydliga bestämmelserna om skolplikten i skollagen

Skolinspektionens granskning visar att många skolhuvudmän är passiva när det gäller det placerade barnets utbildning.

I bestämmelsen om skolplikt i 7 kap 21 § i den nya skollagen (2010:800) står att ”Hemkommunen ska se till att skolpliktiga barn som inte går i dess grundskola eller grundsärskola på något annat sätt får föreskriven utbildning”. Vi ser behov av att komplettera dessa bestämmelser i skollagen med ett förtydligande om att hemkommunen har ett särskilt ansvar för barn placerade i samhällets vård. Det gäller barn placerade i familjehem, HVB och på SIS-institutioner. Skolverket bör få i uppdrag att ta fram allmänna råd om denna bestämmelse i skollagen.

Förtydliga socialtjänstlagen om socialnämndens samordningsansvar med skol- och sjukvårdshuvudmännen inför placeringen av ett barn

Det är socialnämnden som fattar beslut om placering av ett barn. En förutsättning för att de placerade barnen ska få sina behov ifråga om insatser i skolan och hälso- och sjukvården tillgodosedda är att socialtjänsten tar initiativ till samverkan med skolansvariga i hemkommunen samt hälso- och sjukvården kring varje barn som ska placeras i familjehem, HVB eller på en SIS-institution. Det måste finnas fungerande rutiner som gör att de berörda barnens behov fångas upp och att en planering görs för deras skolgång och för hur deras hälsa fortsatt ska följas.

Enligt 6 kap 7§ socialtjänstlagen ska socialnämnden verka för att det placerade barnet får lämplig utbildning. Barnets hälsa nämns inte alls i bestämmelsen. Vi förordar att denna bestämmelse kompletteras på två sätt. Dels bör där framgå att socialnämnden ska verka för att det placerade barnet får en god hälsa, dels bör bestämmelsen kompletteras med att socialnämnden har ansvar för samordning med skolhuvudmannen och hälso- och sjukvårdshuvudmannen inför varje placering av ett barn.

Ge Skolinspektionen och Socialstyrelsen i uppdrag att göra tillsyn över hur utbildning och hälsovård för placerade barn tillgodoses

Socialstyrelsen har tillsynsansvaret över socialtjänsten och sjukvården. Skolinspektionen har tillsynsansvaret över skolans område. Det är angeläget att dessa båda myndigheter fortsätter följa hur placerade barns rättigheter tillgodoses. Av särskild vikt är att myndigheterna följer hur barnens rätt till hälsa och utbildning tillgodoses mot bakgrund av de brister som framkommit.

Referenser

- Barnombudsmannen (2011) *Bakom fasaden - Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*
- Länsstyrelserna (2008) *Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006-2007*
- Länsstyrelserna och Socialstyrelsen (2009) *Hem för vård eller boende för barn och unga. Slutrapport från en nationell tillsyn 2006-2008*
- Lärarnas tidning nr 16/2007 ”De är spindlar i familjehemsnätet”
- Skolinspektionen (2010) *Undervisning vid hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*
- Socialstyrelsen (2006) *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*
- Socialstyrelsen (2010) *Barn och unga – insatser år 2009*
- Socialstyrelsen (2008) *Lägesrapporter 2007 Individ- och familjeomsorgen*
- Socialstyrelsen (2011) *Lägesrapport 2011 Hälso- och sjukvård och socialtjänst*
- Socialstyrelsen (2006) *Social rapport 2006*
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010. Kapitel 7: Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*
- SOU 2009:68 Barnskyddsutredningen *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*
- SOU 2009:99 Vanvårdsutredningen *Vanvård i social barnvård under 1900-talet*
- SOU 2011:9 Upprättelseutredningen *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården*
- SOSFS 2003:20 (S) Föreskrifter och allmänna råd: Hem för vård och boende